

Davut İltaş, Doç.Dr.

1969 yılında Kayseri’de doğdu. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (1993). Aynı fakültenin İslam Hukuku Anabilim Dalı’na araştırma görevlisi olarak atandı (1994). Erciyes Üniversitesi’nin Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Sosyal Şartlar Bağlamında Kur’an-ı Kerim’deki Hukuki Hükümler” adlı teziyle yüksek lisansını (1996), “Fıkıh Usulünde Mütetekellim’in Yönteminin Delalet Anlayışı” konulu çalışmasıyla doktorasını (2006) tamamladı. 2009 yılında yardımcı doçent, 2014’te doçent oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 881
İSAM Yayınları 110
İlmî Araştırmalar Dizisi 48

© Her hakkı mahfuzdur.

KELÂMCI USULCÜLERİN DELÂLET ANLAYIŞI

Davut İltaş

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
İsam Yönetim Kurulu’nun 03.07.2009 tarihli
ve 2009/23 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Haziran 2011
Üçüncü Basım: Ekim 2022
ISBN 978-625-7205-63-4

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

İltaş, Davut

Kelâmcı usulcülerin delâlet anlayışı / Davut İltaş. - 3. bs.- İstanbul ; Ankara
: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.

447 s. ; 23,5 cm. - (Yayın No ; 881. İSAM Yayınları ; 110. İlmî

Araştırmalar Dizisi ; 48)

Kaynakça ve dizin var.

ISBN 978-625-7205-63-4

İçindekiler

Kısaltmalar 7

Önsöz 9

İkinci Baskıya Önsöz 11

Giriş 13

I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi 28

II. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 32

BİRİNCİ BÖLÜM

DELÂLETİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ve MAHİYETİ 43

I. DELİL 43

A. Delilin Anlamı 43

1. Delilin Sözlük Anlamı 43

2. Delilin Terim Anlamı 47

B. Delilin Kısımları 55

1. Aklî Delil-Şer'î Delil Ayırımı 56

2. Kat'î Delil-Zannî Delil (Delil-Emâre) Ayırımı 66

3. Şer'î Delilin Kesinliği Problemi 76

II. MEDLÛL 85

A. Mâna 87

B. Hüküm 103

III. DELÂLET 127

A. Lafzın Vaz'ı 133

1. İşaret 134

2. Muvâzaa/Uyulaşım 136

3. Kasıt 142

B. Lafzın Kullanımı 152

1. Hakikat-Mecaz 152

2. Lafızların Nakli Problemi (Şer'î Hakikatler) 162

3. Dilde Kıyas Problemi 175

İKİNCİ BÖLÜM

HİTABIN HÜKME DELÂLET ŞEKİLLERİ (MANTÛK-MEFHUM) 187

I. MANTÛKUN DELÂLETİ 190

A. Mübeyyen 192

1. Nas 196
2. Zâhir 215

B. Mücmel 258

1. Mücmelin Anlamı 258
2. Mücmelin Kısımları 271
3. Mücmelliği Tartışmalı Bazı Hitaplar 285
4. Mücmelin Hükümü 308

II. MEFHUMUN DELÂLETİ 323

A. İktizânın Delâleti 326

1. İktizânın Tanımı 326
2. İktizânın Umumu 332
3. İktizânın Hükümü 333

B. İşaretin Delâleti 335

1. İşaretin Tanımı 335
2. İşaretin Hükümü 340

C. Tembih ve “İmâ”nın Delâleti 343

1. Tembih ve “İmâ”nın Tanımı 343
2. Tembih ve “İmâ”nın Kısımları 345
3. Tembih ve “İmâ”nın Hükümü 351

D. Fahve'l-Hitâb / Mefhûmü'l-Muvâfaka 353

1. Fahve'l-Hitâbın Tanımı 353
2. Fahve'l-Hitâbın Kısımları 359
3. Fahve'l-Hitâbın Hükümü 362

E. Delîlü'l-hitâb / Mefhûmü'l-muhâlefe 366

1. Delîlü'l-hitâbın Tanımı 366
2. Delîlü'l-hitâbın Kısımları 370
3. Delîlü'l-hitâbın Hücciyeti 372
4. Delîlü'l-hitâbın Hükümü 393

SONUÇ 399

EKLER 407

EK 1: EŞ'ARÎ USULCÜLERİN TASNİFİ 407

EK 2: MUTEZİLÎ USULCÜLERİN TASNİFİ 412

EK 3: ŞİÎ USULCÜLERİN TASNİFİ 414

EK 4: HANEFÎ USULCÜLERİN TASNİFİ 416

KAYNAKÇA 421

DİZİN 437

Kısaltmalar

- a.e.* aynı eser
a.mlf. adı geçen müellif
bk. bakınız
çev. çeviren, tercüme eden
DİA *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
DİB Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜİFD *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
EÜSBE Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İAD *İslâmî Araştırmalar Dergisi*
İHAD *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*
krş. karşılaştırınız
md. maddesi
MÜİFV Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜSBE Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr. neşreden
s. sayfa
TDK Türk Dil Kurumu
TDV Türkiye Diyanet Vakfı
ts. baskı tarihi yok
vd. ve devamı

Önsöz

Bir disiplin olarak fıkıh usulü, şer‘î-amelî hükümlerin kaynağı olan Kitap, Sünnet ve icmâdan oluşan üç küllî aslın/delilin sübût ve delâlet yönlerinin incelenmesini konu edinir. Fıkıhın, doğal olarak fıkıh usulünden önce oluştuğu iyi bilinen bir olgudur. Bu açıdan Hz. Peygamber’den sonra oluşan ve fikhî ekoller bazında sistemleştirilen birikimin, kendisinin teorik çerçevesini çizen fıkıh usulünü şu veya bu ölçüde etkilemesi kaçınılmazdır.

Bu etki sebebiyle fıkıh usulü, bir yandan oluşan birikime uygun bir yöntem oluşturmaya çalışan fakihlerin, diğer yandan bu birikimin daha ziyade kelâmî kabullerle bağlantısını kurmaya çalışan kelâmcıların ortak ilgi alanı haline gelmiştir. Bu doğrultuda fıkıh usulü alanında fakihler tarafından yazılan eserler, “fakihler yöntemi” (tarîkatü’l-fukahâ) ismiyle, kelâmcılar tarafından yazılan eserler ise “kelâmcılar yöntemi” (tarîkatü’l-mütekellimîn) ismiyle genel olarak iki ayrı kategoride değerlendirilmiştir.

Fıkıh usulünün önemli bir konusu olan lafızların delâleti konusu, genel olarak fakihler yöntemi kategorisinde değerlendirilen Hanefî usulcülerin eserlerinde yeknesak bir görünüm sergilerken, kelâmcı usulcülerin eserlerinde nisbeten dağınık bir görünüm sergiler. Bu çalışma, kelâmcılar yöntemi çerçevesinde değerlendirilen usulcülerin yazdığı fıkıh usulü eserlerini esas alarak, onların, lafzın delâleti ve delâlet şekillerine ilişkin anlayışlarını genel olarak tasvir etmeyi hedeflemektedir.

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmanın giriş kısmında fıkıh usulü alanında ortaya çıkan iki yöntemin mahiyeti üzerine bir değerlendirme ile birlikte tez konusunun önemi, amacı, kapsamı, yöntemi ve kaynaklarına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. “Delâletin Kavramsal Çerçevesi ve Mahiyeti” başlığını taşıyan birinci bölümde delâletin üç temel unsuru olan

delil, medlûl ve delâletin fıkıh usulü açısından ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. “Hitabın Delâlet Şekilleri” başlıklı ikinci bölümde ise kelâmcı usulcülerde ağırlıklı olarak benimsenen “mantuk” ve “mefhum” şeklindeki iki lafzî delâlet şekli ve bunların kısımları ele alınmıştır. Bu bölümde çalışmanın planı, kelâmcı usulcülerin yaklaşımları doğrultusunda hazırlanmış olup, Hanefî usulcülerin sistematiğine yeri geldikçe atıfta bulunulmuştur.

Tezin yazımında, terimlerin çokluğu ve birçoğunun günümüz Türkçe’inde tam olarak karşılığının bulunmaması sebebiyle klasik dil tercih edilmiştir. Dipnotta kullanılan kaynaklara atıfta bulunulurken kaynaklar ilk geçtiği yerde tam künyeleriyle verilmiş, takip kolaylığı sağlaması açısından daha sonraki dipnotlarda ise eser ve müellifin kısa meşhur ismi ile yetinilmiştir. Çalışmamızda konu ile ilgili sürecin kolayca takip edilebilmesi açısından görüşlerine başvurulmuş müelliflerin ölüm tarihleri isimlerinden sonra parantez içinde verilmiştir. Âyetlerin hemen sonrasında yer aldıkları sûre harf-i ta’rifli olarak, ardından sûre ve âyet numarası parantez içinde metinde verilmiştir.

Son olarak bu tezin hazırlanmasında büyük katkıları olan danışman hocam Prof.Dr. H. Yunus Apaydın’a, tezin yazım aşamasındaki katkılarından dolayı Doç.Dr. Celal Türer’e ve Prof.Dr. Turan Koç’a ve fikirlerinden istifade ettiğim hocalarıma ve arkadaşlarıma ve tezin basılması aşamasında emeği geçen tüm İSAM çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Davut İltaş
İstanbul 2011

İkinci Baskıya Önsöz

2006 yılında İslam Hukuku alanında doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın 2011’de İSAM tarafından yapılan birinci baskısının üzerinden yaklaşık dokuz sene geçti. Bu ilk baskı birkaç yıl içerisinde tükendi. Geçen süre zarfında lisans üstü çalışma yapan birçok öğrenciden, gerek yüz yüze görüştüğümüzde gerekse e-posta yoluyla, eserin yeniden basılıp basılmayacağı konusunda sorular aldım. Birçoğu eserden kendi çalışmalarında istifade ettiğini ve onu örnek aldığını söyledi. Ben de lisans üstü eğitimde, özellikle verdiğim doktora derslerinde öğrencilerime tavsiye edip okutmuştum. Doğrusu aradan geçen onca yıldan sonra ikinci baskıyı gözden geçirilip genişletilmiş bir edisyon olarak sunmayı arzu ederdim. Fakat maalesef buna imkân bulamadım.

Eserin ilk baskısı, tezin başlığı ile aynı adı taşıyarak yayımlanmıştı: *Fıkıh Usulünde Mütekellimîn Yönteminin Delâlet Anlayışı*. Baskı süreci geri dönülemez bir aşamaya vardıktan sonra *Kelâmcı Usulcülerin Delâlet Anlayışı* başlığı gündeme geldi ama başlığı değiştiremedik. O gün gerçekleştiremediğimiz değişikliği ikinci baskıda yapma imkânı bulduk ve bu baskıda eseri *Kelâmcı Usulcülerin Delâlet Anlayışı* diye isimlendirdik.

İkinci baskıda, ilk baskıdaki bazı imla hatalarının ve “müşterek lafzın aynı anda iki veya daha fazla anlamına hamledilmesi” konusunda Bâkılânî’ye nispet edilen bilgi hatasının düzeltilmesi dışında değişiklik yapılmamıştır. Çalışmayı baştan sona titizlikle okuyup imla hatalarını tespit eden doktora öğrencim Selman Demirboğa’ya özellikle müteşekkirim. Bâkılânî’ye nispet edilen görüşün hatalı olduğunu bildiren doktora öğrencisi Ramazan Çöklü’ye de bu katkısından dolayı teşekkür ederim.

Rabbimden beni nice faydalı eserler telif etmeye muvaffak kılmasını dilerim.

Davut İлтаş
İstanbul 2020